

יחידה יז: מלחמת מדין (לא-א-נד)

סקירה כללית ומבנה

מלחמת מדין המתוארת ביחידה זו איננה המלחמה היחידה המוצגת בספרנו. קדמו לה המלחמות שליוו את ההעפלה להר אחרי סיפור ה'מרגלים' (יחידה ח), מלחמת ערד (יחידה יב), ומלחמת סיחון ועוג (יחידה יג). אכן, טיבם של המסעות אל עבר הירדן המזרחי המתנהלים לא-הרחק מגבולותיה הדרומיים והמזרחיים של הארץ, הוליד כמעט בהכרח חיכוך עם עמים שונים שישבו בה ובשכנותה. לעתים, חיכוך זה הסתיים בפרישה של ישראל מזירת המפגש (אדום, ובמובן מסוים, מואב), ופעמים שהוביל לקרבות כבדוגמאות שהובאו. עם זאת, שונה היא מלחמת מדין בכמה היבטים חשובים. ראשית, בהיותה על פי הוראה מפורשת של ה' ללא יוזמה מלחמתית ידועה של מדין.¹ שנית, בגין ההפרדה בין הציווי הראשון להכותם (כה, טז-יז) לבין הציווי בפרשתנו. שלישית, בגין אריכות התיאור ופרוטו הכרוך בגלישה לעניינים שונים, מהם ענייני הלכה.

מבנה הפרשה ברור למדיי והוא כולל את הקטעים הבאים. 1. ההוראה לנקום. 2. דברי משה אל העם וארגון הצבא. 3. המלחמה, ההריגה והשבי. 4. יציאת משה ואלעזר לקראת הלוחמים. 5. משה קוצף על העם על החייאת הנקבות וההוראה להרגן. 6. דברי אלעזר אל אנשי הצבא, חוקת התורה בענייני טהרה. 7. הוראת ה' לספירת המלקוח והמכס לה'. 8. עשיית ציווי ה' ופרוט המלקוח והמכס לה'. 9. פניית הפקודים ושרי הצבא למשה וקורבנם לכפר על נפשם. 10. לקיחת הזהב של שרי האלפים ושרי המאות והעמדתו לזיכרון באהל מועד.

בכללותו המבנה הוא מבנה פשוט - שלבים ברורים למדיי במסגרת סיפורית, שענייניו משתלשלים זה מתוך זה. עם זאת, הסיפור 'עשירי' - נוצרים כאן מצבים חדשים, ובעיות עולות אגב התפתחות ענייני המלחמה, ובאות אל פתרון הענייני באופן מהיר. אכן, גם בלי עיצוב זמן ברור התחושה היא כי המקצב מהיר; אין עדות להשתהות. במקרה אחד, נוצרת בעיה הנגרמת בעטייה של אי-ידיעה ואי-הבנה, וזו מעוררת תגובה רגשית - כעס.

מבחינת הסדר בספר, הקישור לפרשת נדרים ושבעות הקודמת איננו ברור די צרכו, ולבד מקשרים 'עדיניים' שונים שפרטנו בדיוננו לעיל (יחידה טז), התחושה היא שהכתוב ביקש להשהות את התגובה נגד מדין, ולהפריד בין הציווי 'לצרור' לבין

1 מלחמת סיחון למשל תוארה כך: "וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמרי לאמר. אעברה בארצך... ולא נתן סיחון את ישראל עבר בגבלו ויאסף סיחון את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדברה ויבא יחזה וילחם בישראל. ויכהו ישראל לפי חרב..." (כא, כא-כד). ברור מיהו היוזם!

הציווי לנקום בהם. אולי יש כאן רמז לאי-ביצוע מידי של משה בשלב הציווי הקודם? הן לכאורה, יכול היה לבצע וליזום פעולה עוינת גם על סמך ההוראה הקודמת!! הקישור לפרשה הבאה בהמשך - התנחלות בני גד ראובן וחצי המנשה, נראה כקשר ברור וענייני למדיי, שכן רק עם השגת שקט צבאי בחבלים שממזרח לירדן עלתה הבקשה להתנחל שם, שאפשר ולא הייתה יוצאת כלל מפי המבקשים, לו נותרו האזורים הללו חשופים למשלח ידם של הנוודים ממזרח, הלא הם המדיינים.

הציווי לנקום

הדברים המובאים מוצגים אפוא כהמשך לנאמר לעיל; אין כאן אקספוזיציה מיוחדת, והדבר עולה בקנה אחד עם היות הרקע והגיבורים ידועים היטב מפרשה קודמת (יחידה יד). היחידה פותחת בציווי של ה' למשה:

"וידבר ה' אל משה לאמר. נקם את מדיינים של ה' למשה:
אל עמיק" (לא, א-ב).

פסוק זה עומד כנגד פסוק קודם באותו עניין:

"וידבר ה' אל משה לאמר. צרור את המדיינים והכיתם אותם. כי צררים הם לכם..." (כה, טז-יז).

הפער בין שני הפסוקים אומר דרשני - מה פשר ההפרדה ביניהם? אפשר שהפסוק הקודם (כה, טז-יז) העמיד בעיקר את החובה 'לצרור' ונימק אותה באוזני העם, בעוד שפסוק זה עוסק בעניין הממשי לאין ערוך של הנקמה. ועדיין שאלת החזרה נותרת פתוחה, שכן הבעיה בעיקרה היא ההפרדה והקטיעה בין שתי ההנחיות, וגם אם יש הפרדה תוכנית-עניינית, לא ברור מה הטעם בה. מבחינה תוכנית, יש מקום לבחון אם ההפרדה הזו כל כך חדה, שכן בהיגד הראשון נאמר 'והכיתם אותם', ואת זה ניתן לראות כהוראה מעשית. דוק, ניתן אולי לראות בהיגד הראשון ('צרור... והכיתם...') הוראה לביצוע, אך היא מובלעת בהסבר רעיוני ואיננה חזקה מספיק. משה מכל מקום, לא תפסה כך, ועתה ה' חוזר עליה באופן ישיר וברור לגמרי תוך תלייתה בחיי משה - 'אחר תִּאסֵּף אל עמיק' (על המשמעות של 'תִּאסֵּף אל עמיק' להלן).

ניתן דעתנו, במבט מקיף אל מבנה הספר, ההפרדה הטקסטואלית בין 'צרור את המדיינים והכיתם אותם' לבין 'נקום את מדיינים' יוצרת תחושת פער של זמן המלווה ב'פערי' סגנוני. רוצה לומר, 'בין... לבין...' הסגנון השתנה. קודם הוצגה ההנחיה כעניין עקרוני בציווי לרבים, וכאן כעניין אישי למשה כמנהיג, תוך הקצבת זמן מפורשת הקשורה בעובדה הידועה בדבר מותו המתקרב והולך.² מדוע לא בוצע

2 יש שפירשו את ההבדל בין שתי האמירות בנידון: "כבר נצטוה משה מקודם: 'צרור את המדיינים והכיתם אותם' (כה, יז). אבל שם טרם נקבע מועד המלחמה..." (דעת מקרא, עמי שסד). מה כוונה בטרם נקבע המועד? ועל ידי מי היה צריך להיקבע? לדעתנו, יש כאן, כעולה מהנאמר למעלה, דרבון של משה לקיים צו. את שאלת התלייה במוותו של משה ביאר המדרש בדרך אחרת, ולשיטתנו, הדברים מוצגים כמעין מבחן למשה.

הציווי של ה' קודם לכן? איננו בקיאים בסדר הדברים הממשי של העניינים כאן, אך הכתוב ביקש לצייר תחושת עיכוב; אולי הסתפק משה בהדגשת ה'צורר' ונמנע מלהיכנס למלחמה ישירה בהיעדר ציווי ממשי יותר. יש לזכור כי המלחמות שהיו כאן לישראל באו לעולם ביוזמת עמים אחרים,³ וזה עשוי לעצב חשיבה מסוימת ביחס למלחמות. עד כה, המלחמות נתפסות כבלתי מתוכננות חרף העובדה שהן מכוונות נגד עמים בארץ כנען או עמים הקשורים בה (אמורי). לכאורה, ברור למדי כי ההשקפה המקופלת בכתוב איננה מעודדת מלחמות יזומות, כאלו שלא ניתנה הנחיה מפורשת לבצען, וברוח זו משה פועל. אכן, הציווי של ה' ניתן - ציווי חוזר וברור יותר! אך זאת, דווקא ללא הסתייגות מהעיקוב שנקט משה! ביסודו של דבר משה המתמהמה נקט צעד נכון! הנה כי כן, גם אם אין היא ישימה כאן, ההשקפה המסתייגת ממלחמות נותרה בחזקתה, והדברים עולים בקנה אחד עם ביטויי הסתייגות אחרים שייסקרו להלן.

ארגון הצבא למלחמת ה'

את דברי ה' מעביר משה לעם באופן הבא:

"וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין. אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא. אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא" (לא, ג-ד).

העיקרון הגלום בדברי ה' נשמר, אך יש הבדלים ראויים לציון. דברי משה אלו מהווים פיתוח והרחבה מעשית של דברי ה', אך בה בעת גם פרשנות רעיונית מסוימת שלהם. הפרט הבולט הוא היעדר התייחסות בדברי משה לעובדת ה'יאספוי' שצוינה על ידי ה'. ניתן להבין כי עניין אישי-אינטימי שכזה לא נאמר ברבים, ואפשר שביקש בכך שלא להעכיר את רוח העם ולא לרפות את ידיהם.

הסיבה מוגדרת כאן - 'לתת נקמת ה' במדין' עבוד שבדברי ה' נאמר - 'נקמת בני ישראל'. לדעתנו, ההבדל בניסוח חשוב ועקרוני. נקמת ישראל היא עניין לאומי, והיא מתבקשת בעטיו של כל מה שקרה; לישראל יש רצונות ומאוויים ולא תמיד עולים הם בקנה אחד עם אלו של ה'.⁴ השאלה היא איך משה יבין את הניסוח, ובמובן זה ניתן לראות כאן מבחן מסוים למשה. משה מבין את הסיבה כימלחמת ה'. מלחמת ה' היא מושג עקרוני המפקיע את המלחמה מבשר ודם ורגיל. לכן, אולי חיכה להוראה מפורשת של ה'. ולכן, מדובר על מספר מייצג של משתתפים במלחמה - 'שנים עשר אלף אישי'. למותר לציין, המספר הזה איננו מייצג סטטיסטית, משום שאינו משקף את יחסי הכוחות המספריים בתוך ישראל (אנו נמצאים פרק זמן קצר אחרי מפקד!), אך הוא מדגיש יסוד של שוויוניות מהותית; בעניין זה חוזרים לשורשים השבטיים, ומתוך

3 לעיל הערה 1. כך גם המלחמה במלך ערד. לעומת זאת, יוזמה ישראלית מובהקת היא ההעפלה בסוף פרשת המרגלים, ושם נוקף לחובתם גם כישלון.

4 שלא כדעת ליכט: "... משום שלעניין זה אין אבחנה בין האל לבין עמו" (ג, עמ' 118).

שורשים אלו הכול שווים, ומתוך עמדת שוויון זו כולם צריכים ליטול חלק במלחמה. האופי המיוחד של מלחמת ה' יודגש בהמשך גם בכל הקשור לשלל.

מדוע לראות במלחמה 'מלחמת ה'?" דומה כי יש כאן מקום להבחנה ברורה בין המלחמות הקודמות למלחמה הזו. האירועים הקודמים קשורים למצבים פוליטיים וצבאיים שגרתיים. בעצם, במקרים הללו, לא הייתה סיבה מיוחדת למלחמה דווקא, וניתן היה לכאורה לפתור את הבעיות הפוליטיות בדרך אחרת. מי שיזם את המלחמות הקודמות היו מלכים זרים על רקע רצון של ישראל למעבר בארצם או בסמוך לה.⁵ מלחמת מדין שונה מהותית משום שכאן ברור שפגעו בערך עמוק מאוד של עם ישראל במקרא - עבודה זרה מלווה בפריצות. לפיכך, מלחמת ה' כאן היא בראש ובראשונה מלחמה אידיאולוגית מובהקת הקשורה בפגיעה בערכי יסוד. לענייננו חשובה השאלה האם יש קשר לנוודות של מדין. מבחינה זו מדין מזכיר מאוד את עמלק. הנווד מציין משהו פראי והיולי, כוח המנוגד לסדר של הארץ הנושבת. משהו על 'ארגונים' של הנוודים הללו נגלה בהמשך ולהלן נפתח נקודה זו.

אחר כך מתואר הביצוע:

"ויקסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא" (לא, ה).

כלומר, ברמה הטכנית-צבאית הביצוע מושלם, והשלמות מבליטה את הישגים עשרי. בהמשך:

"וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם בן אלעזר הכהן לצבא

וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו" (לא, ו).

השאלה היא מה תפקידו של פנחס באירוע? ניתן לייחס לו תפקיד הלכתי-מנהיגותי. אפשר 'כהן משוח מלחמה', אף שלא הוכרז על כך במפורש,⁶ אך אולי נרמז בניסוח - 'פנחס בן אלעזר הכהן לצבא',⁷ ואפשר צורך כדי שלא להרבות בטומאתו (טומאת חללים) של אלעזר.⁸ ועוד אפשר שיש בכך כדי להמשיך את התפקיד שנטל על עצמו במאבק נגד המדיינית, במיוחד שיש כאן המשכיות-עקביות מתבקשת מאליה בכוח הדגשה חוזרת ונשנית של נקמה.⁹ אם כך הוא, יש להעלות כאן הסתייגות מהותית. יש הבדל מהותי בין 'תפקידו' הקודם לתפקידו עתה. פנחס הוצג קודם כקנאי, וכאן מוצג

5 לעיל הערות 3, 1.

6 דעת מקרא, עמ' שסז.

7 ליכט, ג, עמ' 119, בהערות.

8 ליכט, ג, עמ' 118.

9 רש"י, ובמיוחד הרמב"ן: "וימשה חלק כבוד לפנחס שהתחיל במצוה ועליו לגומרה ועשאו משוח מלחמה זו ואין זה ראוי שילך אלעזר כי הוא הכהן הגדול".

כחלק ממערכת. לפי זה, יש במעמדו החדש כדי לתקנו, והדבר עולה בקנה אחד עם אזכורים אחרים שלו בכתוב,¹⁰ ובמדרש.¹¹

מדוע לא שלח משה את יהושע? דומה כי יש בכך כדי להפגיע לאור העובדה שבספר שמות שלחו למאבק נגד נוודים - עמלק, וכאן במאבק אחר נגדם נימנע מלשלחו. אפשר שהסיבה טכנית,¹² אך זה מוזר משום שזו מלחמת ה' לאומית, שבמובנים רבים דומה למה שקרה בספר יהושע (להלן). ושמה היא הנותנת, ודווקא בגין היותה מלחמת ה', הועדפה נוכחות הכוח והתבקש היעדר מי שראוי לראותו כמנהיג 'חילוני'; זאת כדי להגיש כי זו מלחמת ה' מסוג שונה - אין זו מלחמת ה' הבאה לכיבוש דוגמת ספר יהושע (להלן), אלא מאבק טהור של נקמה דתית. אם כן, מלחמת ה' מיוחדת לפנינו, ודגם זה מתיישב עם נוכחות 'כלי הקודש וחוצרות התרועה בידו'.

ועם כל זאת, בסופו של דבר, יש כאן משהו בלתי צפוי. כאן במלחמה שנלחמים בה נציגי השבטים - שנים עשר אלף במספר, הסדר השבטי נשמר. כזכור, במלחמת קודמות הצד השבטי כלל לא הודגש, ודווקא כאן כן; והנה, על רקע הדגשת סדר שבטי זה, קשה היה לנחש שדווקא פנחס ייצא, ויש מקום לציפייה שיהושע שמונה כבר ייצא. אין לנו אלא להוסיף ולחזק את שנאמר כי מלחמה מיוחדת לפנינו, בולטת גם בקבוצה של המלחמות המותרות - מלחמות ה'.

תיאור המלחמה

לפנינו, תיאור של המלחמה ותיאור ארוך של השלל. תיאור המלחמה:

"ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה ויהרגו כל זכר. ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם את אָוִי ואת צור ואת חור ואת רַבֵּעַ חמשת מלכי מדין ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב" (לא, ז-ח).

ויצבאו עניינו - התאספו ועלו, וכאן זה בא בהקשר המלחמתי הטכני. זה מתקשר כמובן עם שפע אזכורי 'צבא' בפרשה זו שעניינם היאספות למלחמה. אולם, בספרנו 'צבא' משרת גם היערכות לעבודת הקודש: "...לצבא צבא בעבדת אהל מועד" (ח, כד). ניסוח זה עשוי להעמיד על האופי הכפול של המלחמה - קרבי (צבאי במובן של

10 בפרק כב בספר יהושע, פנחס מוביל בפרשת המשלחת הלאומית לבני גד ראובן וחצי המנשה. זוהי משלחת שבסופו של דבר נועדה למנוע מלחמת אחים. בספר שופטים הוא נזכר בפרשת פילגש בגבעה. אומנם, שם ההקשר פחות ברור, אך השאיפה בכללותה היא למנוע מצב של מלחמת אחים, או, למצער, להביא לאחדות ישראל.

11 למשל: זיהויו עם אחד ממרגלי יהושע. "שנים מרגלים חרש' (יהושע ב, א) - אלו פנחס וכלב... (במדבר רבה טז, א). התפיסה המובעת כאן היא כמדומה של רצון לשלבו בשליחות כלל לאומית מעשית ביותר, המביאה תועלת מרובה לכלל.

12 דעת מקרא שואל מדוע לא שלח את הנשיאים, והסיבה, מדובר במבצע צבאי קטן. לכאורה, טיעון מעין זה יפה גם לגבי יהושע, אם כי מבצע קטן זה קשור במלחמת ה' כנאמר למעלה. 'על פניו, בכזו דווקא שייך היה לשלב את יהושע.

ההווה), וגם מלחמה דתית - מלחמת ה'. הדגשת המאבק במלכים תואמת את מלחמת ה' בספר יהושע (להלן). כאן יש הרבה מלכים משום שמדובר בנוודים - מלכים של שבטים. ההשוואה מדגישה שלישראל אין מלכים, אלא נשיאים (נשיא - מונח נוודי; מבוא - הערות מקדימות). מבחינה זו, ישראל מגלים בשלב הזה אופי נוודי מודגש, והמעבר להתנחלות בספר יהושע יהיה חד (להלן).

מה עושה כאן בלעם? לכאורה נאמר קודם שהלך למקומו (יחידה יג). אין פרטים טכניים שמסבירים מדוע לא הגיע למקומו, והיכן בדיוק היה במדין. ברור שמבחינה ספרותית נטווה כאן קשר 'מקום' בין בלעם למדין המחזיק את מוטיב העצה שדובר בה לעיל (יחידה יג). 'עצה' במשמעות המדרשית הידועה של גרימת נזק ישיר ומיידי לישראל באמצעות בנות מואב. בכך יש כדי לבאר מדוע הרגו את בלעם שלכאורה דבר קללתו לא היה ידוע להם. לא על קללתו נהרג, אלא על השתתפותו הממשית בפעולה נגד עם ישראל, וזאת, במדין ולא במקומו.

היחס לשבי

אחרי ציון הריגת הגברים המלכים ובלעם, עובר הכתוב לציין את הנשבים:

"וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם בזו. ואת כל עריהם במושבתם ואת כל טירתם שרפו באש" (לא, ט-י).

לענייננו חשוב לציין כאן את המעמד הנוודי המובע באמצעות הדגשת הבהמה והמקנה. המעמד הנוודי מובע גם באמצעות הביטוי 'כל עריהם במושבותם ואת כל טירותם'. טירה קשורה במאהל.¹³ מה טיבן של הערים? ומה הן אומרות על אורחות חייו של מדין? ניתן להבין את הערים המוזכרות כיישובי קבע, ואז מתבקשת כאן מעין תערובת של יושבי קבע ונוודים. וניתן להבין גם בצורה פחות מחייבת. התורה עושה הבחנה ברורה בין 'ערי חומה' לבין ערים רגילות (ויקרא כה, כט). ספר יהושע מניח כמדומה שהערים הנכבשות בארץ היו ערי חומה (להלן). לעומת זאת, כאן 'ערים' במשמעות 'רכה' יותר; לא מדובר בהכרח בהתיישבות קבע במובן החמור, ואולי זה מזכיר את 'מלך ערד' שחרף יחוסו לעיר (ערד), לא שללנו את ראייתו כנווד (יחידה יב).

השלל מובא אל המחנה:

"ויבאו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל עדת בני ישראל את השבי ואת המלקוח ואת השלל אל המחנה אל ערבת מואב אשר על ירדן ירחו" (לא, יב).

דומה כי מודגש כאן שלא לקחו לעצמם, וזה מוביל להשוואה לענן (להלן). על רקע זה לכאורה, תגובת משה אינה מובנת:

13 הדבר עולה מהקבלות בין 'טירות' לאוהלים, ומאזכור טירות בהקשר של נוודים: "תהי טירתם שממה באהליהם אל יהי יִשְׁבִי" (תהילים סט, כו); "אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובטירתם..." (בראשית כה, טו); "לכן הנני נתן לבני קדם למורשה וישבו טירותיהם בך ונתנו בך משכניהם..." (יחזקאל כה, ד).

"ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל נשיאי העדה לקראתם אל מחוץ למחנה" (לא, יג). זו יציאה שמשדרת כובד ראש, במבט אל ההיררכיה הלאומית, יוצאים הנכבדים ביותר; אין מדובר ביציאות שמחה של 'בנות מחוללות' מהנוסח הידוע במקומות שונים במקרא.¹⁴ כאן הם יוצאים אל שלוחיהם שעמדו לבצע את המצווה.

אחר כך מובעת תגובה רגשית:

"ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה" (לא, יד).

ראשית, ניתן דעתנו להיררכיה. התחושה היא של סדר - הכול מגיע אל המנהיג, והנה, מול הסדר המופנן, הוא קוצף. זוהי תגובה רגשית שהיא במידה רבה לא-מוצדקת. היו תגובות רגשיות של משה בספרנו, אך בדרך כלל הסקנו אותן מתוך נוסחן, מבלי שהמספר יביע זאת במפורש;¹⁵ אם כי יש שהמספר מלמד על תגובתו.¹⁶ כך או כך, באותם מקרים ברור מאוד מתוך הסיטואציה פשר התגובה של משה, ואילו כאן לא ברור כלל ועיקר. האם הנחה אותם לנהוג אחרת? אם כן, זה יכול להסביר את הקצף, אך לפי המסופר קודם, לא נאמר דבר וחצי דבר בקשר לכך. ניתן להבין שהתפרצות רגש זו באה כדי להעצים את החממה הגלומה במעשה הלוחמים. נזכיר, אנו רואים את המבנה של הפרשה הזו כמערכת מבחנים למשה ולעם. האירועים הרודפים מזמנים מבחנים, לא הכול מתפרש ולא הכול ברור; ולכן, חשובות התגובות, חשוב לראות איך ינהגו הגורמים השונים המתעמתים כאן במצבים החדשים שנוצרו.

אחר כך, אחרי הדגשת הקצף, מובעת הבעיה:

"ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה. הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' על דבר פעור ותהי המגפה בעדת ה'" (לא, טז-יז).

נתחיל מהסיפא - 'המגפה בעדת ה''; מודגש שזו מלחמת ה': כן מודגש כי מקור הבעיה בנשים תוך ניסיון לשוות לכך מעמד של מידה כנגד מידה. מול זה מוצע התיקון: "ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת משכב איש למשכב זכר הרגו. וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם" (לא, יז-יח).

כמה שהדברים ייראו קשים בעיני בני דורנו (בעל הרגישות המוסרית, אחת היא לו מהו ההסבר להרג הגורף הזה), יש כאן ניסיון להעביר את היחסים שהוא מושג שרירותי, למצב של 'מידה כנגד מידה' שהוא מצב מוסרי ביסודו. הדין הבא שהם מתבקשים לבצע בפועל הוא:

"ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביתכם. וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו" (לא, יט-כ).

יש כאן מעבר לדיני טוהרה, ונראה כי זו הייתה הכוונה מלכתחילה, להבהיר להם שדיני מלחמת מצווה אינם מבטלים את הצורך להיטהר.¹⁷ אכן, ניכר דמיון רב בין דיני טוהרה אלו לבין דיני הטוהרה בפרק יט (יחידה יא). אך ניכר הבדל מסוים ביחס לכלים. שם: "...וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא..." (יט, טו). כאן: "...וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ". דומה, כי כאן הכול יותר מעשי, ולכן יותר מפורט, אך יש כאן גם ייצוגיות רבה יותר לאופי הנוודי (עור, מעשה עזים, ואפשר גם כלי עץ). במובן מסוים, כלי חרס המייצגים תרבות יישובית,¹⁸ לא הוזכרו במפורש בפרשת חוקת, לכל היותר ברמז;¹⁹ וכאן עולה מעין פירוש ליכלי הכללי של פרשת חוקת, פירוש המחזק את הקלסתר הנוודי של מדן.

נחזור לשאלה הרעיונית, דומה כי אין זה רק הצורך של הטיהור שאינו מתבטל במלחמת מצווה; יש כאן הדגשה על עצם ההסתייגות מההריגה. ניתן דעתנו, מדובר ביציאה מחוץ למחנה:

"ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל נשיאי העדה לקראתם אל מחוץ למחנה...ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל...ביום השביעי וקהרתם ואחר תבאו אל המחנה" (לא, יג-כד).

יציאה זו יש בה מעין הרחקה מסדר החיים הרגיל. חריגה זו איננה דבר רצוי, וזה משתלב עם היעדר קבלת פנים לניצחון, אין לצהול לדבר שאינו צריך לעורר שמחה. ובמסכת פירושים זו ניתן אולי לשלב - הגם שמעט בדוחק - את 'ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה'. 'הקצף' הגורף הזה על ענייני היחס לאויב היה, אך בהתמקדותו בצד המהותי של המלחמה, הוא מפקיעה מכלל מלחמה יצרית גרידא. משה קצף ולא שמח על הניצחון!

מבחינה זו ניתן לדבר על 'שובו' של המחנה. בפרשות קודמות דובר על 'שיבה' של ישראל בערים שנכבשו, והתחושה הייתה של שינוי בדגם הנוכחות בעבר הירדן. ניתן למצוא יישוב טכני לניגוד בין מחנה לבין ישיבה בערים (התכנסות מחודשת וכיוצא בזה), ואנו מבקשים את הדגשת הפוטנציאל הסמלי בשני המצבים. ההדגשה היתירה על מחנה מאפשרת לכתוב להדגיש את 'מחוץ למחנה' ואת השינוי העמוק שחל במי שמתבקש להיטהר ב'חוץ' הזה. מתוך שימוש בחוץ למחנה - זירת ההיטהרות ולא זירת מחולות הניצחון - מובעת אפוא הסתייגותה של התורה מן ההרג.

17 ליכט, ג, עמ' 122.

18 בלי להתחייב על כל מקרה ספציפי, נוודים יטו להשתמש בכלי עור (נאדות) כדי לאחסן תוצרת נוזלית, ולא בכלי חרס שבירים שקשה לשמרם בטלטלת הנוודים.

19 אזכור כלי בפרשה: "ויכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא" (יט, טו), עשוי להיות מובן ככלי חרס, אך אין זה הכרחי.

14 הדוגמאות המפורסמות כרוכות בניצחונותיו של שאול הנעזר בודו. שם הובלט תוכן השירה כדי לרמוז על הסדק ההולך ונבעה בין שאול לדוד.

15 למשל: נפילה על פנים (יד, ה).

16 "ויחר למשה מאד" (טז, יד).

חוקת התורה

הפתיחה של הניסוח ההלכתי העקרוני מכוונת ליכתובת, ומצהירה על מהות: "ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה **זאת חקת התורה** אשר צוה ה' את משה" (לא, כא).
הדמיון ל'חוקת התורה' הקודמת (יחידה יא) - ברור; אלו בעצם אותם דינים, אך שם הפתיחה:
"וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. **זאת חקת התורה** אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל...ונתתם אתה אל אלעזר הכהן..." (יט, א-ג).
שם לא סופר על ביצוע; יש בכך עניין מפני שזה פותח פתח לאמירה מתמשכת שתחילתה ב'חוקת' הראשונה המגיעה עד לפרשתנו. כאן לא נאמר דיבור-ציווי מפי ה', אולי בגלל אותה המשכיות.
עניין נוסף, כאן אלעזר הדובר ומשה המצווה, שם, משה ואהרן השומעים. בתוקף הסימטרייה המוצעת כאן (חוקה מול חוקה), זה יוצר ציפייה מסוימת. אומנם, אהרון איננו, ולכן אלעזר שקודם היה פעיל בעשייה, ממלא את מקומו בדיבור אל הנוגעים בדבר, אך קודם זה נאמר כלפי זוג (משה ואהרן), ולכן הציפייה שגם כאן משה יהיה מעורב, והנה רק אלעזר. הפירוש המדרשי מגלה כאן מחאה כלפי משה בגלל כעסו.²⁰
אכן, כפי שצינו קודם, ניתן להבין כי פורץ כאן כעס אישי, וזה בוודאי איננו ראוי לשבח, אך אין זה סביר שישפיע בהקשר ההלכתי. בפשטות נאמר, כי האופי המשלים גורם; השלמה לפנינו, העניין המהותי הוא - זאת חוקת התורה אשר צוה ה' את משה, וכאן משה הוא הזיכרון המחבר לנתינה הקודמת ולא גורם פעיל בנתינה החדשה. בסיכום, האופי המשלים לפרק יט בולט כאן מאוד, ויוצר תחושה שאותה הבענו בכמה מקומות של הלכות הניתנות לפי הנסיבות (מבוא - הערות מקדימות).

דיני השלל

כאן מתברר כי בכל הקשור ל'שמיעת' הדברים, נועד למשה תפקיד פעיל. הדיבור מכוון אל משה: "וידבר ה' אל משה לאמר" (לא, כה). כללית הפרשה הזו עומדת בסימן המפקדים - פירוט מרובה וספירה מדוקדקת.

"שא את ראש מלכות השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה" (לא, כו).

בהשוואה לפתיחה:

"...שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם...אתה ואהרן. ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבתיו הוא" (א, ב-ד).

נעשה ניסיון לטפל בשאלת מעמדו של השלל במלחמה שכזו, וכאן מתברר שיש סדר וארגון. בניגוד מסוים לדינים שנאמרו קודם, שיש להם השלכות כלליות ארוכות טווח, כאן ההתרשמות היא שמדובר בעניין ישיר ומיידי, העומד כאן על הפרק. זאת מבחינה הלכתית מעשית, אך מבחינה רעיונית יש לכך חשיבות בעיצוב רוח דברים מסוימת.

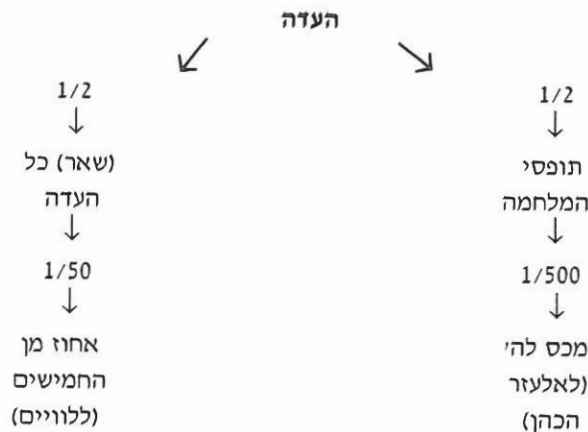
נציג את עיקרי הדינים. הדין הבסיסי נושא אופי חברתי:

"וחצית את המלקוח בין תפסי המלחמה ובין כל העדה. והקמת מכס לה' מאת אנשי המלחמה הוצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות מן האדם ומן הבקר ומן החמרים ומן הצאן..." (לא, כז-כח).

יש לשער כי בתנאי המלחמה לא ניתן היה לחלק; כל אחד תפס מה שתפס, ועתה באה העת לארגון וסדר. השלב הראשון, חלוקה למחציות. האחת, ללוחמים, והשנייה, לעדה.²¹ מכאן ניתנים 'מכס' מן הלוחמים: "והקמת מכס לה'...אחד נפש מחמש המאות..." (לא, כח), והוא ניתן "לאלעזר הכהן תרומת ה'" (לא, כט), ואילו משאר העדה:

"וממחצית בני ישראל תקח אחד אֶחָז מן החמישים...ונתתה אתם ללויים שמרי משמרת משכן ה'" (לא, ל).

אחוז מן החמישים' שיעורו פי עשר מן המכס. לא כאן המקום להקשות האם בסופו של דבר היחסים הללו הביאו לאיזה שוויון יחסי בין הכוהנים ללויים; הנקודה החשובה היא שיש כאן מערך מסודר של חלוקה.

21 מעניינת השוואה לדוד (שמואל-א ל, כד-כה) ואברהם (בראשית יד, כד). ויש כאן דומה ושונה, שניהם משמעותיים.

20 רש"י: "ויאמר אלעזר הכהן וגו'" - לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות געולי גויים...".

המסגרת מסודרת, כל אחד מוצא בנקל את מקומו בסדר המתאים. להלן נראה שזה ייחודי למלחמת מדיין, ולא היה דוגמתו במלחמות ספר יהושע. כאן 'מלחמת ה' מכוונת נגד אויב מוגדר, הסיבה מוגדרת והתוצאות מוגדרות. במלחמות עמלק למשל זה לא יהיה כך; שם (שמואל-א טו; ל), במלחמה שנדחתה לטווח כה ארוך, חלוקת השלל תישא אופי שונה ומורכב יותר, ולא כאן המקום להאריך. בסופו של דבר במלחמת ה' עסקינן, והממד הרירותי - ה' קובע את תנאי מלחמתו - מונע אפשרות לשיקולי דעת.

ההשוואה ליהושע ולגדעון

זכור, כאן פועל פינחס ("וישלח אתם משה... אתם ואת פנחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו" לא, ו), ולא יהושע שכבר מונה למנהיג. בהשוואה למתחולל בספר יהושע בכללותו, ניתן לומר, כי כאן הצמד אלעזר ומשה ("ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל נשיאי העדה לקראתם..." לא, יב) מקביל במידת מה לאלעזר ויהושע הפועלים בספר יהושע. ניתן אפוא לומר כי יהושע - ה'איברי' המנהיגותי-לאומי בצמד הזה בספר יהושע, איננו פועל כאן, משום שמי שממונה על צד זה של הפעולה - משה, עדיין מתפקד; ולכן, אין מקום ליהושע, אך מדוע פינחס מחליף - לפי הדגם הזה! - את משה? זה עניין מפליא שכן פינחס איננו מועמד בשום פנים ואופן למנהיגות לאומית כלשהי! פינחס חריג, וגם אם נסביר כי נטל חלק במלחמה כמסיים מצווה, או כמה שנראה יותר בעינינו, כמעין תיקון להנהגתו הקודמת - כאן הוא נלחם נגד אויבי ישראל! ועדיין לא ברור מדוע משה נעדר. כלומר, יש כאן שתי שאלות הנובעות מן ההשוואה ליהושע - מדוע משה נעדר, ומדוע פינחס נכלל. דומה כי זה מצביע על ההבדל בין המלחמות במדבר וביהושע.

יש טעם לעסוק בהבדל האמור רק אם נעמוד בתחילה על הדמיון, וזה דמיון מהותי. בשני המקרים מדובר במלחמת ה', רוצה לומר מלחמה ברורה על פי הוראת ה' הכרוכה בהנחיות ברורות מה לעשות בעמים ובשללם (לדעתנו, הדגשת מלחמות שכאלו - בדרך של 'מכלל הן נשמע לאוי' - מצמצמת את המוטיבציה למלחמות רגילות). בשני המקרים החרם עולה כמטרה חשובה ומרכזית. אולם, גם ההבדלים בולטים וחשובים, ודומה כי ההבנה של תפקידו של פינחס באירועי פרשתנו מדגישה זאת. פינחס מבליט פן ייחודי ואופייני של מלחמת ה'. מדובר בנקמה, ואין כאן מלחמה לאומית במשמעות הטריטוריאלית; איש לא מתכוון לרשת את ארצם של הנוודים, ואם יתכוון, ספק אם יכול לבצע. משה כמנהיג לאומי במשמעות הקרובה יותר למנהיגות לאומית-יחילונית של היום (איננו מתייחסים כאן למשמעות הנבואית של תפקידו), אינו נוכח בשדה הקרב; לעומת זאת, נוכח בו כהן המציג שני אפיונים חשובים. האחד, זיקתו האישית למה שהיה, לרקע בסיפור כזבי בת צור, והשני, הדגשת נוכחות של כלי הקודש בקרב. לעומת זאת, בספר יהושע מובלט מאוד המאבק במלכים - מלכי הארץ.²² אין כלי

22 ראו מה שכתבת: "רוזנסון, עיונים בספר יהושע - הבעה היסטורית ומשמעות דתית, ירושלים תשנ"ה.

קודש למעט הארון, ואף הוא נוכח רק בחציית הירדן ובהקפת יריחו, אם כי אפשר כמובן לראות זאת כבניין אב לקרבות כולם. במלחמת מדין יש שימוש בחוצרות, וביהושע, ביריחו - שופרות שמשמעותם הדתית פחותה שכן שימשו אמצעי התרעה ואזהרה בקרבות רגילים.²³

לאופי הלאומי יש בספר יהושע מאפיינים נוספים. אין בו נשיאים חוץ מסיפור הגבעונים,²⁴ וכמעט ואין אזכור מפורש של שבטים.²⁵ כלומר, בספר יהושע מודגש מאוד האופי הלאומי במובנו המאוחד, השלם, ולמעשה בקרבות עצמם דמות הכהן המלווה איננה קיימת, והוא מופיע רק בבוא העת לחלוקת הנחלות.²⁶ אם כן, אם נניח כי בשני הספרים נוכחת 'מלחמת ה' היונקת במישרין מיוזמתו והנחיתו, מתברר כי מלחמת ה' איננה עניין אחיד בעל דפוס אחד והקשר אחד; היא תלויה בהקשר הכללי של הנושא שבו היא משובצת, ועל רקע האופי המיוחד שלה בספר יהושע מתחדד האופי המיוחד של ספר במדבר.

לאור זאת, מעניין לבחון את ההשוואה למעשה עכן שמעל בחרם. במובן מסוים ניכר דמיון בין מעשה עכן לפרשתנו, שכן בשני המקרים התברר שגורמים בעם נהגו שלא כשורה ביחס לחרם, והפגינו ביודעין או שלא ביודעין התייחסות פסולה; אולם, אצל עכן מדובר בהסתרה - היה ניסיון להצפין את החרם, ואילו כאן נהפוך הוא - כל השלל מוצג לראווה.²⁷ בסופו של דבר גם הגורם הלאומי, שבצורתו המלאה בולט כל כך בספר יהושע, מסביר את ההבדל בסוגיית היחס לחרם. שם מדובר על חוסר הנאה מוחלט מן החרם, והדברים עולים מתוך הבנה של יהושע במעין גילוי של מודעות עצמית, מבלי שיצוין ציווי מפורש של ה':

"ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לחרם ועכרתם אותו" (יהושע ו, יח).

וכל כך למה? משום שבהיותה מלחמה לאומית כוללת - כל העם היה שותף פעיל, כפשוטו,²⁸ ולא רק נציגי השבטים, חשוב מאוד שיתברר כי הם נלחמים לא כדי לנצל

23 הדבר מובע בצורה קולעת בשאלת הנביא: "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו" (עמוס ג, ה).
24 "ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם וישבעו להם זקני העדה" (יהושע ט, טו), והסבר לשיבוץ כאן עשוי להיות קשור לאופי המיוחד של עלילת הסיפור הזה המכוונת למוקדי כוח נוספים זולתי יהושע, ואפשר שכנגד הגבעונים שיש להם 'זקנים' ולא מלכים, מעמיד העם נשיאים.
ראו דברי שהוצגו בהערה 22.

25 למעט שנים וחצי השבטים, שאזכורם בא כיישום של הנאמר בספרנו. ראו דברי שהובאו בהערה 22.

26 "ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ כנען אשר נחלו אותם אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי אבות המטות לבני ישראל" (יהושע יד, א).

27 ביהושע מובלטת ההצפנה: "והנם טמנים בארץ בתוך האהלי והכסף תחתיה" (יהושע ז, כא), וזה היסוד המרכזי בסיפור. במדבר: "ויקחו את השלל... ויבאו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל עדת בני ישראל... אל המחנה..." (לא, יא-יב).

28 זה עולה מתוך ביטויים רבים בספר. ראו דברי שהובאו בהערה 22.

את השלל, אלא רק כדי למלא את רצון ה' והשתלבות במפעלו בהנהגת ההיסטוריה. זה כולל - באופן שעשוי לפגוע באנשי מוסר בהווה - גם נטילת חיים, כשלמעשה המשמעות היא שאין לקחת עבדים ושפחות. נדייק, אי-לקיחת עבדים ושפחות היא ביטוי להשקפה שאסור ליהנות מן החרם, ואולי אף ניתן להבינה כהשקפה נגד העבדות; אם כי היא מובעת בקטעים שנסקרו כאן באופן קיצוני ביותר המדבר על הריגה.²⁹ זאת באשר ליהושע, לעומת זאת, בספר במדבר מדובר בנקם, ולכן אין מניעה עקרונית לשלול שלל מן האויב; כשבספר יהושע בעצם אין אויב! האויב הוא של ה' וגם השלל הוא שללו.

מלחמת ה' כפופה להנחיות נוקשות - מלחמה מלחמה והנחיותיה - כשהלוחמים מאבדים בעצם את עצמאותם הצבאית ותוצאותיה החברתיות. על רקע זה ראוי להעיר בדבר מעמדה של רחב (יהושע ב; י). מלחמת ה' בפרשתנו באה לעולם בעקבות היחסות לזנות; מלחמת ה' ביהושע מפגישה עם זונה-רחב, אך מתברר כי זוהי הדמות הנעלה בסיפור. ההתחייבות להחיות את רחב ואת ביתה, העומדת בניגוד כה בוטה לציווי להרוג את הנשים בספרנו, מלמדת שגם אם חופש פעולה מלחמת-חברתי נמנע מן העם - חופש מוסרי במובנו העמוק נותר גם נותר!

ובהקשר אחר, עיסוק במלחמה נגד מדיינים מכוון אלומת אור פרשנית לפרשת גדעון בספר שופטים. נזכיר אותה כאן בקצרה.³⁰ השוואה לגדעון מגלה כי המדיינים המוזכרים שם מצטיירים כנוודים מופלגים; מצודתם פרושה על-פני כל הארץ ונזקם שהוא בעיקר כלכלי, מוביל להידלדלות קשה ביותר מבחינה פיסית. שלא כבפרשתנו, אין שם סימן שהמדיינים גרמו להשחתה מוסרית או דתית, ובמובן מסוים, בזכרנו את תקופת השופטים ניתן לומר כי בני ישראל היו שרויים בהשחתה שכזו כבר קודם לכיבוש המדייני. אם כן, הצד החשוב בהשוואה כזו קשור בחידוד אופיים הנוודי של המדיינים ובהעמדתם כאויב פוטנציאלי קשה ביותר לתושבי הארץ הנושבת מחוז חפצם של בני ישראל.³¹ בסופו של דבר, ספר ספר ודגשיו, ספר ספר ומטרותיו, ואין ראי זה כראי זה. המדיינים בספר שופטים אינם החטא, הם העונש, על כל מה שמשמע מכך.

משה ודורו

בסיכום העיון ביחידה העוסקת במלחמת מדין נעלה לדיון קצר את שאלת היחס בין משה לבין דורו המשתקפת בה. העיסוק בשאלה זו חוצה את יחידות ספרנו, ועלה במיוחד בדיון ביחטאוי של משה (ואהרן); שם טענו, כי גם אם היה במעשה פגם כזה או אחר, הרי שמניעת הכניסה לארץ אינה ניתנת להערכה כעונש ישיר עליו. יש מקום להפריד את הדיון בין החטא והעונש כצמד דתי-מוסרי, והיחס הערכי (או הימכניי) ביניהם לבין העובדה שבחטא משתקפת 'סוציולוגיה' מסוימת - שיוך של המנהיג לדורו, שאנו מעדיפים לכנותה 'סדר דורי'. בנסיבות אלו משה הולך אחר דורו, ומאחר שזה נעלם, משה מתמיד אחריו רק בשיעור הדרוש למילוי תפקידו, אך אינו יכול לקיים את מה שלא נתקיים בדורו.

כאן עולה דיון זה בעקבות הפסוק: "נקם נקמת בני ישראל מאת המדיינים אחר תאסף אל עמך" (לא, ב), המקשר ואף תולה את המיתה בנקמת ה'. אנו דבקים בניסוח הזה היות ותפיסת העונש כגזרה ולא דווקא כתגובה מוסרית - לכל היותר עילה סופית (מעין 'קש ששבר את גב הגמלי' בלשון העם) - עומדת לנגד עינינו, וכאן בולטת במיוחד, משום שמעלה את המודעות של משה לתפקידו ולאחריותו.³² אכן, כל צעד בפרשה זו שבה פעל בצורה כה מקיפה ויסודית, מלמדת על גודל מודעותו לתפקיד שאינה משתנה גם כשעובדת המוות עומדת ממש בפתח. המדרש והפסיכולוגיה ערים לקשר העמוק והמהותי בין האישיות לדורה - בין משה לבין הדור ההולך ונעלם,³³ ופרשה זו מוסיפה לכך את הנופך של מודעות עצמית.

32 רש"י (בעקבות ספרי): "וידבר משה - אע"פ ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא אחר".

33 המדרש הביע זאת בניסוח ציורי: "אמר לו הקב"ה למשה: אם אתה נקבר כאן אצלן בזכותך הן באין עמך" (דברים רבה ב, ט). תן דעתך, 'הן באין עמך'!

בלי להתחייב לקבל את כל פרשנותו של זיגמונד פרויד, יש משהו בדבריו המביע את אותו רעיון עצמו: "...מאורע זה, היתה הריגתו של משה, המשחרר המנהיג הגדול... הסיפור על 'מסעי בני-ישראל במדבר' - שנוכל לראותם כתקופת שלטונו של משה - מתאר שורה של מרידות רציניות נגד סמכותו, שדוכאו - בכבודו של ה' - בשפטים ובדם. נוכל אפוא על נקלה לתאר בדמיונו, כי אחת המרידות הללו נסתיימה לא כפי שמספר הכתוב. ...במרוצת הזמן החלו העם להצטער על שרצחו את משה ובקשו לשכוח זאת. ודאי היה זה לעת ההתכנסות בקדש..." (משה ואמונת הייחוד, [תרגום: מי אטר], תל אביב תשל"ט, עמ' 50-51). הדור רצח את משה! ואנו נוטים לתפוס זאת מטפורית!

29 איני יכול להכחיש כי הדברים קשים בעיני, ודנתי בהם במקום אחר: "רוזנסון, על העקדה ובעקבותיה - שני עיונים מקראיים, עקדת יצחק לזרעו - מבט בעין ישראלית (עורכים): "רוזנסון ובי לאו, ירושלים תשס"ג, עמ' 321-335.

30 עסקתי בכך במקום אחר: "רוזנסון, שפוט השופטים - עיונים פרשניים בספר שופטים, אלון שבות תשס"ג, עמ' 103-131.

31 אי-אפשר שלא לתת את הדעת בהקשר זה ליתרו כהן מדין. מסתבר שהתורה איננה חורצת משפט עקרוני נגד מדיינים באשר הם מדיינים, אלא רק בהקשרים מסוימים הנובעים מתוך הפרשות הנידונות.